

УДК 351.95:347.77

М. Паладій

ІНФРАСТРУКТУРА СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПІДХІД ДО УДОСКОНАЛЕННЯ

Досліджено інфраструктуру системи державного управління сферою інтелектуальної власності. Запропоновано шляхи її удосконалення.

Ключові слова: інтелектуальна власність, державне управління, інфраструктура.

Актуальність питань удосконалення структури державного управління сферою інтелектуальної власності (далі – ІВ) обумовлена потребою створення в Україні новітніх технологій та збільшення частки конкурентоспроможної високотехнологічної продукції в умовах інтеграції України в міжнародні співтовариства.

Мета статті – розглянути теоретичні підходи щодо удосконалення інфраструктури системи державного управління сферою інтелектуальної власності.

На важливості наукового пошуку шляхів вирішення цих питань наголошують дослідники цієї проблематики: Н. Аль-Алі, Н. Артамонова, О. Ваганян, М. Вачевський, О. Волков, С. Гордієнко, А. Гречан, Т. Гусаковська, І. Дахно, М. Денисенко, А. Жарінова, В. Жаров, С. Захаров, В. Зінов, П. Лернер, Л. Лукічева, Д. Морекрофт, В. Мокришев, С. Мосов, В. Мухін, Н. Нижник, В. Пархоменко, В. Полохало, О. Полтораки, Ю. Суїні, П. Цибульов, В. Чеботарьов, І. Шестак, О. Ясюкевич та інші.

Водночас окремі питання визначеної проблематики в умовах інтеграції України в міжнародні співтовариства ще не достатньо досліджені. Створена за роки незалежності система державного управління сферою ІВ спрямована, здебільшого, на вирішення питань охорони прав на об'єкти ІВ, у наслідок чого питання реалізації організуючих і координуючих впливів на всі складові сфери ІВ в інтересах інноваційного розвитку галузей народного господарства залишаються без належної уваги і вимагає удосконалення її структури з метою формування вертикалі державного управління у сфері ІВ із негативним зворотним зв'язком.

Як наслідок, ситуація, що склалася в сфері ІВ, характеризується низкою недоліків, існування яких заважає інноваційному розвитку України.

Як показує аналіз, на сучасному етапі підготовкою фахівців із фундаментальною освітою, які спроможні займатися творчою, інтелектуальною діяльністю, держава особливо не опікується. Це підтверджується, насамперед, зміною пріоритетів у системі вищої освіти. Так, після розпаду СРСР на теренах України було багато і вчених, і фахівців із фундаментальною інженерною освітою, завдяки чому існували та розвивалися творчість, винахідництво й раціоналізація. Тривала економічна криза, що призвела до зменшення виробничого потенціалу України, призвела також і до зниження потреби в кваліфікованих інженерних та наукових кадрах. Попит у цей проміжок часу зростає на менеджерів, економістів, маркетингових, юристів тощо. Наслідком цього стало зменшення попиту на професії з інженерною освітою і, відповідно, скорочення замовлень з боку держави на інженерні спеціальності [1].

Сучасний характерний аспект освіти – це нарощування підготовки фахівців із питань ІВ. Підготовку за цим напрямом здійснює 16 вищих навчальних закладів країни [2]. На нашу думку, відбувся зсув у системі підготовки: нарощується підготовка фахівців із питань ІВ і зменшена підготовка фахівців інженерного напрямку. Таким чином, сфера захисту ІВ отримує фахівців із відповідною освітою, а сама сфера ІВ загалом втрачає потенційних творців, винахідників і раціоналізаторів.

Створення об'єктів ІВ для подальшої розробки інноваційних видів продукції поки ще не перетворилося на програмні цілі держави. Якщо за часи Радянського Союзу розвиток творчості, винахідництва і раціоналізації вважалися обов'язковою складовою діяльності кожного міністерства чи відомства [3, 4], то перехід української економіки на ринкові рейки призвів до втрати цього державного важеля впливу. Інвесторів, як правило, знайти на цьому етапі творцю, винахіднику чи раціоналізатору досить складно.

До того ж, державі не зовсім цікаво, що патентує винахідник і чи може принести його, наприклад, винахід користь для України. У період СРСР при видачі авторського свідоцтва авторам винаходу держава сама турбувалася про реалізацію цього винаходу. На сьогодні про впровадження винаходу піклується, як правило, особисто його творець, якому рідко вдається реалізувати свій винахід навіть в інтересах держави. Дієвий механізм державного управління процесом впровадження винаходів і рацпропозицій в Україні поки ще невідпрацьований.

З огляду на це, втраченою позицією залишається активне використання об'єктів ІВ в інтересах інноваційного шляху розвитку держави. Відповідно до частини третьої ст. 7 Закону України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” [5] з метою забезпечення виконання міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Національною та галузевими академіями наук завдань, визначених відповідними законодавчими актами, Постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМ України) № 995 від 01.08.2007 р. затверджено Положення про структурний підрозділ з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, який має утворюватися у цих органах. Основними завданнями структурного підрозділу є забезпечення виконання функцій, пов'язаних із розробленням технологій та їхніх складових, набуттям, ліцензуванням і захистом прав ІВ на них, трансфером і використанням нових технологій.

Незважаючи на ці нормативно-правові акти, діяльність утворених структурних підрозділів, на жаль, не забезпечила реального “поштовху” інноваційному руху України, що підтверджується сучасним станом, насамперед, в економічній сфері.

Зовсім іншою є ситуація в провідних країнах світу. Підтримка державою винахідницької інноваційної діяльності вважається вагомим важелем економічного стимулювання процесу створення та введення об'єктів ІВ у господарський обіг. Так, основними формами стимулювання малих і середніх підприємств, а також окремих інноваторів є: пряме фінансування, яке досягає 50% від витрат на створення нової продукції і технологій (Франція, США); надання позик, зокрема без виплати відсотків (Швеція); дотації (практично всі країни); створення фондів впровадження інновацій із урахуванням можливого ризику (Велика Британія, Німеччина, Швейцарія, Нідерланди); безповоротні позики на впровадження нововведень, які досягають 50% від витрат (Німеччина); відстрочка сплати мита чи звільнення від неї,

якщо винахід стосується економії енергії (Австрія) тощо [6]. Ці заходи вважаються суттєвим досягненням урядів зазначених країн щодо управління інноваціями.

Утилізація як об'єктів ІВ, так і матеріальних їх носіїв, не набула державного пріоритету, хоча і вимагає державного управління цими процесами в інтересах зниження ризиків для безпеки (екологічна, пожежна, техногенна) життєдіяльності українського суспільства. Без вирішення тривалий час залишається питання забезпечення безпеки об'єктів ІВ під час їхнього використання.

Потребує оперативного вирішення питання інтелектуальної власності стосовно майнових прав та управління ними з боку держави. Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), регулюючи майнові права ІВ на об'єкт, створений у контексті виконання трудового договору, та об'єкт, створений за замовленням, визначає два типи суб'єкта права – фізичну або юридичну особу, яким можуть належати майнові права на об'єкт права ІВ [7]. Відповідно до частини першої ст. 80 ЦК України, юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законодавством порядку. Що стосується використання об'єкта права ІВ під час здійснення господарської діяльності, то ст. 8 Господарського кодексу України встановлено [8], що держава, органи державної влади не є суб'єктами господарювання. Органи державної влади є суб'єктом, наділеним господарською компетенцією лише з організаційно-господарських питань у межах їхніх владних повноважень. Господарська компетенція органів державної влади та органів місцевого самоврядування реалізується від імені відповідної державної установи.

Так, відповідно до Закону України “Про управління об'єктами державної власності” від 21.09.2006 р., суб'єктами управління об'єктами державної власності є: КМ України; Фонд державного майна України; міністерства та інші органи виконавчої влади; органи, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених окремими законами; державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації; юридичні та фізичні особи, які виконують функції з управління корпоративними правами держави; Національна академія наук України, галузеві академії наук [9]. Водночас частиною другою ст. 3 цього закону встановлено, що дія його не поширюється на здійснення прав ІВ.

Таким чином, відповідно до чинного законодавства, держава не є суб'єктом права ІВ. Отже, органи державної влади, які, як правило, є замовниками в договорах на виконання наукових, науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, втратили у процесі тривалого переходу від соціалістичної до ринкової моделі розвитку України майнові права на об'єкти права ІВ.

Згідно з Положенням (Постанова КМ України № 995 від 01.08.2007 р.) про структурний підрозділ з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності міністерства (ЦОВВ), він не є юридичною особою. Тому набути майнових прав на об'єкти права ІВ, що створюються в межах замовлень держави, відповідно до чинного законодавства, цей підрозділ не може [10]. Таким чином, уже утворені структурні підрозділи центральних органів виконавчої влади та ті, що будуть утворюватися відповідно до постанови КМ України, мало на що здатні: у них немає потрібних юридичних важелів.

Існуючі складові інфраструктури державного управління сферою ІВ з урахуванням існуючої ситуації в сфері ІВ України наведені на рис. 1. Такий вигляд дає змогу з'ясувати особливості сучасної організації управління сферою ІВ.

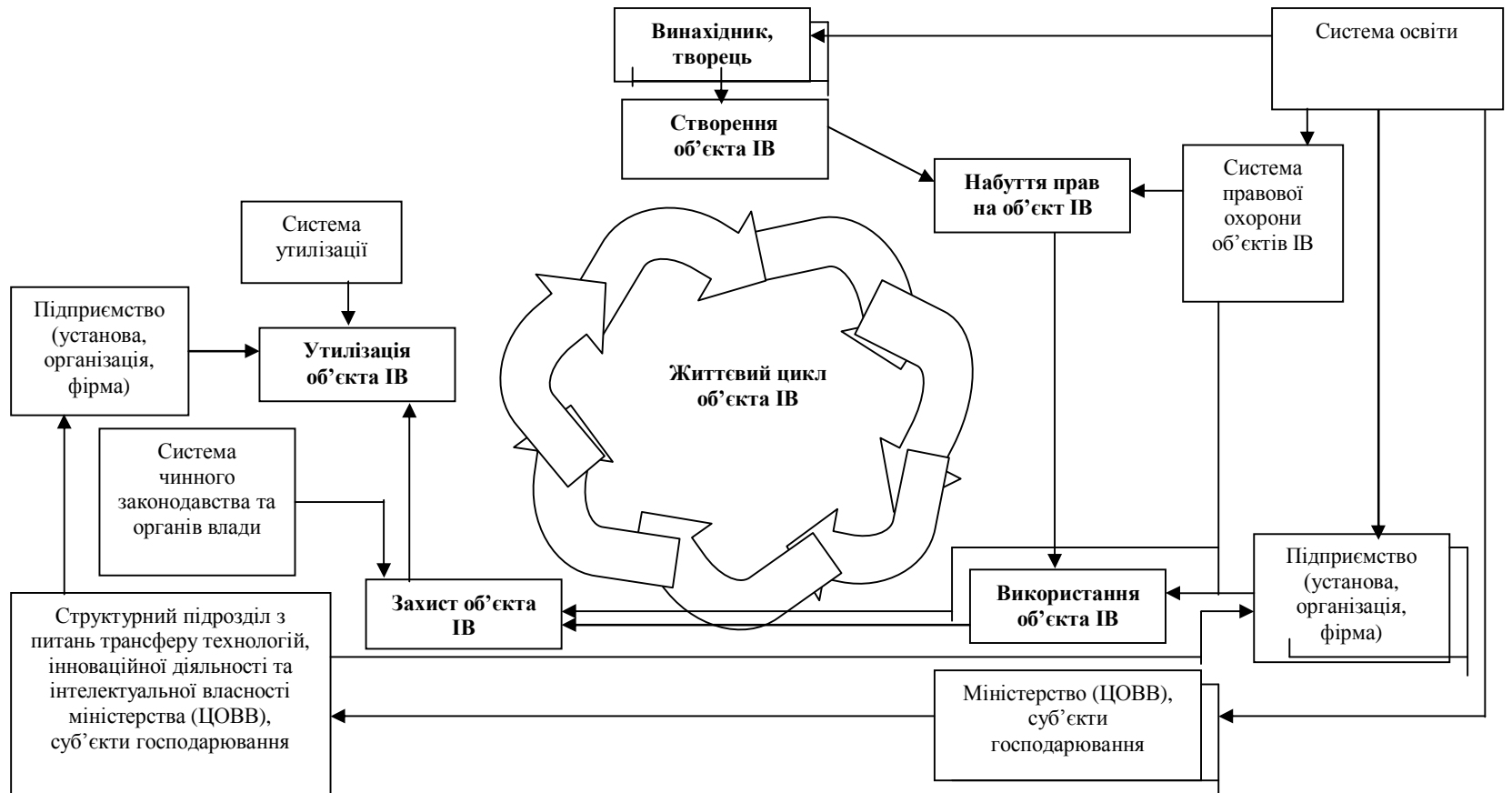

Рис. 1. Існуючі складові інфраструктури системи державного управління сферою ІВ

Виходом із ситуації, що склалась, є, з урахуванням результатів наших досліджень, удосконалення державного управління шляхом реалізації принципів “життєвого циклу об’єкту ІВ” та “річних кілець дерева”.

Висновки

Для забезпечення ефективного функціонування державного управління сферою ІВ необхідно вирішити низку питань. По-перше, до змісту Положень про міністерство (ЦОВВ) з урахуванням вимог Типового положення про міністерство України і Типового положення про центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМ України через відповідного члена КМ України, що введені Указом Президента України № 1199/2010 від 24.12.2010 р., а також з урахуванням Постанови КМ України № 995 від 01.08.2007 р. додати завдання щодо їх діяльності в сфері ІВ.

По-друге, замість структурних підрозділів із питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності міністерств, інших ЦОВВ, Національної та галузевих академій наук мають утворюватися підпорядковані їм юридичні особи з відповідними повноваженнями, через які потрібно здійснювати замовлення на розробку, створення чи виготовлення продукції за державні кошти та які можуть набувати в майбутньому майнових прав на об’єкти ІВ, створені за державні кошти в рамках замовлень. Така юридична особа в межах міністерства чи іншого ЦОВВ має виступати як менеджер з питань ІВ, що створюється в рамках виконання замовлень за державні кошти. Водночас на цю юридичну особу треба покласти і контрольні функції щодо якості створення об’єктів ІВ виконавцями (рис. 2).

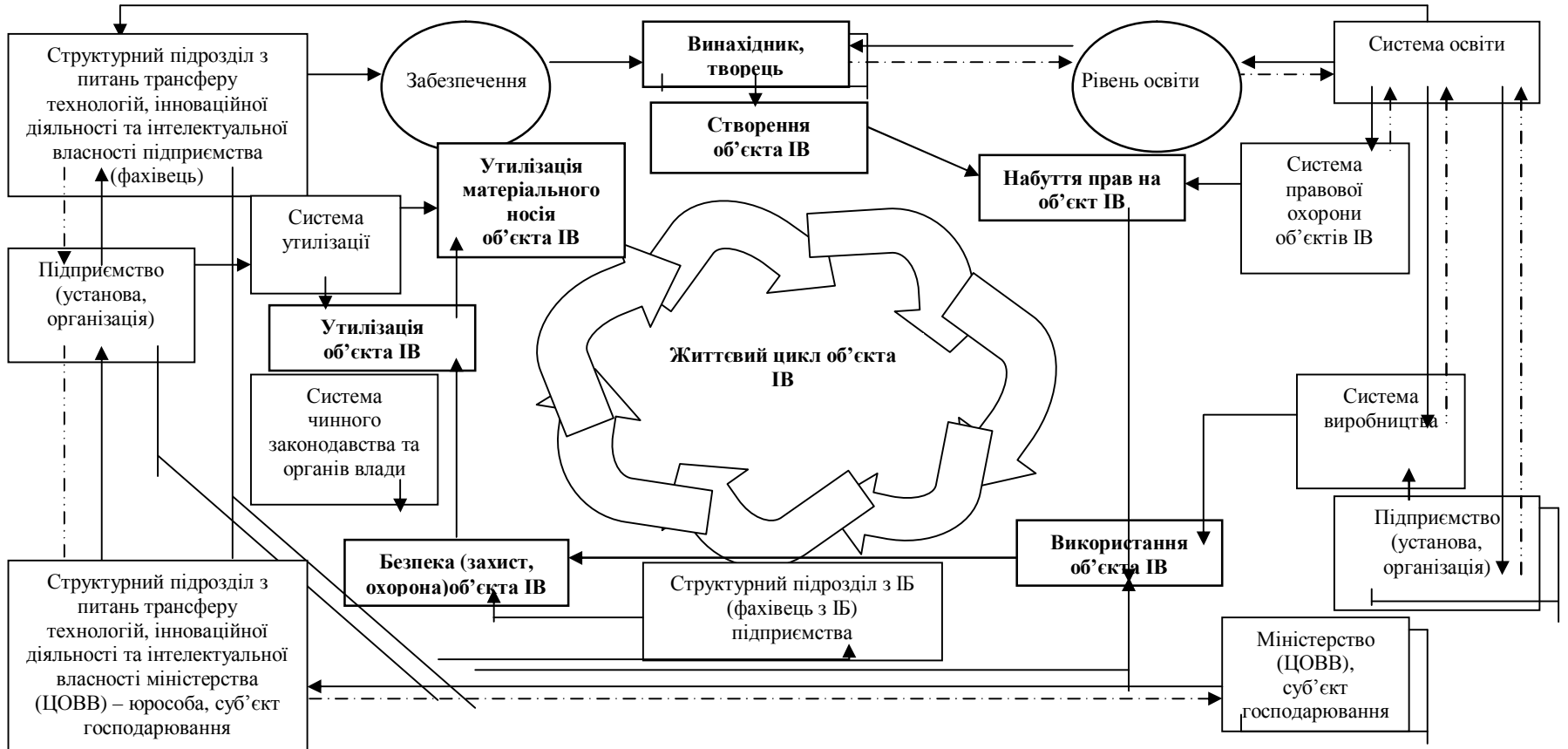

Рис. 2. Схема удосконаленої структури системи державного управління сферою ІВ

По-третє, для виконання завдань у сфері ІВ на великих державних підприємствах, в установах та організаціях необхідно створювати спеціальні структурні підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, а на невеликих підприємствах – вводити посаду відповідальних з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності (див. рис. 2), які мають опікуватися, насамперед, питаннями організації та забезпечення діяльності творців, винахідників та раціоналізаторів.

Суб'єкти господарювання мають забезпечити необхідні умови для розвитку творчості, винахідництва і раціоналізації, вивчаючи та використовуючи світовий досвід передових в економічному відношенні країн.

У четвертих, вітчизняна система освіти має визначити для вищих навчальних закладів III – IV рівня акредитації через освітньо-кваліфікаційні характеристики потрібний рівень освіти для підготовки творців, винахідників і раціоналізаторів, здатних створювати інноваційні продукти в різних галузях народного господарства з урахуванням досягнень сучасного науково-технічного прогресу.

У складі органів державної влади та місцевого самоврядування мають бути чітко визначені посади, на які повинні призначатися фахівці з освітою в сфері ІВ на рівні “спеціаліст” і “магістр”, що створить умови для активізації творчої думки різних верств українського суспільства і пропаганди щодо розвитку масової творчості, винахідництва і раціоналізації на комерційних умовах.

По-п'яте, цілеспрямована фінансова і матеріальна підтримка з боку держави створення та введення об'єктів ІВ у господарський обіг має стати вагомим важелем економічного стимулювання процесу інноваційного розвитку економіки держави. У системі виробництва товарів і послуг треба створити сприятливі умови для підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу з метою забезпечення конкурентоспроможності українських товарів і послуг на внутрішньому і світовому ринках.

По-шосте, з метою забезпечення інтелектуальної безпеки (далі – ІБ) мають утворюватися відповідні структурні підрозділи, які будуть відповідати за створення умов безпеки інтелектуальної власності, якою володіє підприємство (установа чи організація) (див. рис. 2). За наявності загальних структурних підрозділів з безпеки до їхнього складу мають належати фахівці з питань ІБ.

В умовах членства України у Світовій організації торгівлі та руху щодо приєднання до євроінтеграційного процесу важливість ефективного захисту інтелектуальної власності будь-якого українського суб'єкта господарювання будь-якої форми власності вже не викликає сумнівів. Зважаючи на це, виникає питання щодо забезпечення належного рівня інтелектуальної безпеки України в науково-технологічній сфері, що може бути обумовлено недосконалістю “механізмів захисту прав інтелектуальної власності”, як це визначає Закон України “Про основи національної безпеки України” [11]. На нашу думку, цей закон вузько трактує загрози національним інтересам у сфері ІВ.

Не можна не погодитися, що своєчасна реєстрація та захист прав ІВ – гарант і вкрай необхідний на сьогоднішній крок, насамперед для державного сектора економіки. Але ж цим інтереси держави не повинні обмежуватися. Треба розглядати також й інші загрози стосовно інтелектуальної власності. Так, наприклад, можливими шляхами втрати об'єктів ІВ у сучасних умовах можуть стати такі: крадіжка документації або інформації про існуючі об'єкти ІВ; крадіжка виробів із

впровадженими технічними рішеннями на підставі використання об'єктів ІВ або відходів від виробництва продукції з використанням об'єктів ІВ; утрата кваліфікованого персоналу, який володіє інформацією про об'єкти ІВ; витік інформації про існуючі об'єкти ІВ та нові інтелектуальні розробки тощо [12 – 15].

Втрата об'єктів ІВ чи витік інформації про ноу-хау неминуче призведуть до виникнення проблем, пов'язаних із конкуренцією продукції суб'єктів господарювання на ринку товарів, насамперед в умовах інтеграції України у міжнародні співтовариства. Українські компанії можуть потрапити до стану патентної війни, коли складові, наприклад, будь-яких виробів чи торговельні марки будуть запатентовані іншими компаніями, які представляють інтереси іноземних країн. У таких умовах неможливо буде продати товар за межі України без дозволу цих компаній, тому що вони будуть володіти майновими правами на частину об'єктів ІВ, які реалізовані у виробі, що продаються.

На сьогодні загрозу інтелектуальній безпеці України, як свідчать результати аналізу, є: недооцінка державою праці вчених і фахівців із вищою технічною освітою; заниження соціальної значущості вчених і фахівців з вищою технічною освітою у суспільстві; неprestижність професій, пов'язаних із наукою і працею на державу; небажання молодих людей займатися наукою; зниження якості дипломних та випускних робіт, що захищаються, а також дисертацій на здобуття наукового ступеня; небажання або неможливість учених і фахівців із вищою технічною освітою працювати за профілем підготовки; “витік умів” за межі України; використання учених і фахівців із вищою технічною освітою не за напрямком отриманої спеціальності; поступове старіння і брак наукових кадрів за низкою напрямків [16 – 20].

З огляду на зазначене вище, нагальним є введення інтелектуальної безпеки як різновиду до складу національної безпеки, що обумовлено низкою причин: ІБ забезпечує наукове супроводження і реалізацію всіх інших видів національної безпеки; ситуація, що на сьогодні склалася в Україні, дає підстави наголосити на проблемі ІБ як на найважливішій державній, економічній, політичній і соціальній проблемі; за своїми наслідками інтелектуальна криза може виявитися небезпечнішою, ніж, наприклад, політична або економічна чи інформаційна, а її подолання може розтягнутися на десятиріччя, а може навіть і більше; багатоаспектність, складність, масштабність і глибина проблеми розвитку та збереження українського інтелекту виводить забезпечення ІБ України, разом із екологічними та техногенними проблемами, на рівень найактуальніших проблем сучасності, насамперед в умовах жорсткої конкуренції на світовому ринку [21, 22].

По-сьоме, для вирішення питань утилізації як об'єктів ІВ, так і матеріальних носіїв об'єкта ІВ, необхідно створити відповідну систему (див. рис. 2). Функціонування системи утилізації має бути спрямовано, насамперед, на створення надійних умов забезпечення екологічної та техногенної безпеки українського суспільства.

Отже, впровадження запропонованого підходу щодо удосконалення структури системи державного управління ІВ дають змогу створити сприятливі умови для конкурентоспроможності сфери ІВ України в умовах її інтеграції в міжнародні співтовариства, а також для інноваційного розвитку України.

Література

1. Єгоров І. Ю. Науковий та інноваційний потенціал України у міжнародних статистичних порівняннях [Текст] : [монографія] / І. Ю. Єгоров, І. А. Жукович, Ю. О. Рижкова. — К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2010. — 156 с.
2. Пархоменко В. Національна система підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері інтелектуальної власності: становлення, сучасний стан та перспективи розвитку / В. Пархоменко // Інтелектуальна власність [Текст]. — 2008. — № 10. — С. 48—53.
3. Патентование [Текст] / [Е. И. Артемьев, В. А. Рясенцев, А. И. Доркин и др.]; под ред. проф. В. А. Рясенцева. — [2-е изд., перераб.]. — М. : Машиностроение, 1976. — 269 с.
4. Зенкин Н. М. Изобретательство и патентование [Текст] / Б. Г. Прахов, Н. М. Зенкин. — К. : Техника, 1988. — 256 с.
5. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій [Електронний ресурс] : Закон України від 14.09.2006 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
6. Жарінова А. Членство України в СОТ: світові тенденції у сфері використання інтелектуальної власності / А. Жарінова, С. Мосов // Єженедельник 2000 [Текст]. — 2008. — № 24(418). — 13 – 19 юн. — С. 4.
7. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. (із змінами) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
8. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.12.2003 р. (із змінами) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
9. Про управління об'єктами державної власності : Закон України від 21.09.2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
10. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. (із змінами) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
11. Про основи національної безпеки України : Закон України № 964- IV від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
12. Мосов С. П. Інтелектуальна безпека України в контексті її входження до СОТ/ С. П. Мосов, А. Г. Жарінова // Інтелектуальна власність [Текст]. — 2008. — № 6. — С. 4—9.
13. Гордієнко С. Г. Забезпечення інтересів України у сфері захисту інтелектуальної власності: нормативно-правове регулювання [Текст] / С. Г. Гордієнко. — К. : Видавн. дім “Скіф”, КНТ, 2008. — 248 с.
14. Ромачев Р. В. Конкурентная разведка [Текст] : практ. курс / Р. В. Ромачев, И. Ю. Нежданов. — М. : Ось-89, 2007. — 272 с.
15. Соснин А. С. Менеджмент безопасности предпринимательства [Текст] : [учеб. пособ.] / А. С. Соснин, П. Я. Прыгунов. — К. : ЕУ, 2004. — 357 с.
16. Мосов С. П. Інтелектуальна безпека України в контексті її входження до СОТ... — С. 4—9.

17. Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України [Текст] / [Г. О. Андрощук, О. В. Дем'яненко, І. Б. Жилияв та ін.]. — К. : Парламент. вид-во, 2008. — 448 с.

18. Біла книга-2. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України [Текст] / [О. В. Дем'яненко, А. В. Доровських, С. А. Кулаков та ін.]. — К. : Парламент. вид-во, 2008. — 246 с.

19. Раціональне фінансування науки як передумова розбудови знаннєвого суспільства в Україні [Текст] / [Б. А. Маліцький, О. С. Попович, В. П. Соловійов та ін.]. — К. : Фенікс, 2004. — 32 с.

20. Тымчук Д. Шпионы ограбили Украину на миллиарды долларов / Д. Тымчук // Комсомольская правда в Украине [Текст]. — 2007. — № 79/16. — С. 12, 13.

21. Мосов С. П. Інтелектуальна безпека України в контексті її входження до СОТ... — С. 4—9.

22. Кінах А. К. Концепція інтелектуальної безпеки суб'єкта господарювання [Текст] / А. К. Кінах, В. В. Крутов, С. П. Мосов. — К. : [б. в.], 2010. — 22 с.

M. Paladiy

INFRASTRUCTURE OF THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION OF INTELLECTUAL PROPERTY SPHERE: APPROACH TO IMPROVEMENT

In the article the infrastructure of the system of public administration of intellectual property sphere is investigated. The ways of its improvement are suggested.

Key words: intellectual property, public administration, infrastructure.